

А. С. НЕРСЕСЯН

Армен Сабірович Нерсесян, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

**КОРУПЦІЯ ТА СЛУЖБОВА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК СИСТЕМНИЙ ФАКТОР
У ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Одним з найбільш небезпечних чинників, що гальмують розвиток економіки України, на даний момент є корупція. Саме корупція в економічній системі є фактором, що значною мірою впливає на високий рівень ризиків для ведення бізнесу в нашій державі.

Актуальність теми даної статті полягає в необхідності формування чітких наукових уявлень про корупцію і службову злочинність та їх вплив на економіку.

Метою статті є на підставі аналізу наукових і світоглядних поглядів на службову злочинність і корупцію, відповідного національного та міжнародного законодавства встановити роль корупції та службової злочинності в приватному секторі.

Методологічною основою даної статті стали праці провідних радянських, російських та українських вчених – А. І. Долгової, В. М. Кудрявцева, В.В. Луєєва, В.О. Мандибури, М.І. Мельника, А. Н. Трайніна, О. Я. Светлова, Б. С. Утевського тощо.

Зв'язок між економічною злочинністю, тінізацією економіки та корупцією важко переоцінити. Адже, як зазначає В. О. Мандибура, економічні ринкові реформи в корумпованому середовищі є не тільки безрезультатним – вони є шкідливими, набувають статусу «напівреформ». Адже бюрократичний апарат у такому середовищі отримує практично необмежені можливості щодо управління державною власністю, основними фондами державних підприємств тощо¹. Тому якісно протидіяти економічній злочинності без подолання, чи принаймні взяття під контроль корупції в органах державної влади (в тому числі і в самих органах кримінальної юстиції) є неможливим.

Для правильного розв'язання проблем, що постають в тематиці дослідження перш за все доцільно визначити зміст поняття «корупція в сфері економічної діяльності». Це поняття є похідним і має своїм джерелом два елементи – «корупція» та «економічна діяльність». Розглянемо зміст кожного з них.

А. І. Долгова розуміє під корупцією підкуп, продажність державних, інших службовців і на цій основі корисливе використання в особистих або вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень підкуплених осіб, пов'язаних з ними авторитетів та можливостей, а також отримання певних неналежних переваг суб'єктами підкупу².

М. І. Мельник визначає корупцію як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, які створюють умови для вчинення корупційних діянь або є приховуванням чи потуранням їм³.

А. Н. Ларьков вважає, що корупція – це використання державними службовцями і представниками органів державної влади свого службового становища, службових прав і владних повноважень для незаконного збагачення, отримання матеріальних та інших благ та переваг як в особистих, так і в групових інтересах⁴.

В. В. Лунєєв під корупцією розуміє пряме або опосередковане використання посадовими особами своїх службових можливостей і повноважень для особистого збагачення⁵.

М. М. Поляков визначає, що корупція являє собою протиправне, винне соціальне, тіньове явище, що має суспільно небезпечні наслідки і виявляється в наступних діях: а) зловживання службовим становищем, давання хабара, отримання хабара, зловживання повноваженнями, комерційний підкуп або інше використання службовою особою свого становища всупереч інтересам суспільства і держави з метою отримання вигоди у вигляді грошей чи інших цінностей ... б) вчинення діянь, вказаних у п. «а» від імені юридичної особи. Він також класифікує корупційні діяння на злочини і правопорушення (цивільні, адміністративні та дисциплінарні)⁶.

Корупція в кримінально-правовому сенсі тісно пов'язана з поняттям «службова злочинність». Слід зауважити, що саме поняття «службової злочинності» є досить неоднозначним. Адже, наприклад, О. Я. Светлов визначає, «що вчинити посадовий злочин може лише посадова особа»⁷. З цим погоджується і А. Н. Трайнін⁸. З огляду на це, не є зрозумілим, чи відносити до групи службових злочинів ті злочини, вчинення яких службовою особою є кваліфікуючою ознакою, наприклад, злочини проти прав інтелектуальної власності (ст.ст. 176, 177, 229 КК), де вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища є обставиною, що обтяжує покарання і тягне відповідальність за особливо кваліфікованим складом – ч. 3 відповідної статті⁹.

З огляду на це слід, на нашу думку, зауважити про наступне. Вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища, безумовно, якісно підсилює суспільну небезпеку злочину.

Саме тому воно обтяжує покарання. Проте це не відносить дану групу злочинів до числа службових. Досі не було вироблено чіткої позиції науковців щодо службової особи, як спеціального суб'єкта злочину в тих видах злочинів, які не віднесено до сфери службової діяльності. Цю проблему почали досліджувати ще на початку ХХ ст. Так, А. Н. Трайнін окремо від посадових злочинів виділив так звані «делікти змішаного типу» (*gemischte*, по німецькій термінології), до яких відносив випадки, коли «посадові особи несуть кваліфіковану відповідальність, якщо вони вчиняють загальнокримінальні злочини»¹⁰. Він до подібних злочинів відносив випадки посадової розтрати та посадового підлогу. Полемізуючи з ним, Б. С. Утевський, визначав, що посадова розтрата і посадовий підлог є не кваліфікованими видами загальної розтрати і підлогу, а самостійні посадові злочини, які відрізняються не лише суб'єктом вчинення діяння¹¹.

У той же час, наприклад, В. Ю. Шумакова вважає, що якщо службова особа вказана в статті КК, як кваліфікуюча або особливо кваліфікуюча ознака, то відповідні злочини є спеціальними видами службових злочинів¹². Не можемо погодитись з такою позицією – адже статус суб'єкта загального-кримінального злочину не перетворює його на службовий. Доцільніше було б, на нашу думку, виробити певний «проміжний клас» злочинів, що не входив би до службової злочинності. До таких злочинів, на нашу думку, слід віднести і вищезгадані злочинні діяння проти прав інтелектуальної власності.

Отже, до службової злочинності мають включатися лише ті злочини, що можуть вчинятися лише службовими особами та ті, що вчиняються загальними суб'єктами злочину, але у фактичному співвиконавстві зі службовими особами (наприклад – тандем в системі «давання хабара» – «одержання хабара»), коли один злочин неможливий окремо від іншого.

З 01.04.2010 р. мали набуті чинності зміни до ст. 18 КК України, що якісно змінюють нормативне визначення службової особи, як спеціального суб'єкта злочину. Ці поправки введені Законом № 1508-VI від 11.06.2009 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». У той же час Законом № 1787-VI (1787-17) від 23.12.2009 набуття цих змін було перенесено на 01.04.2009 р. Якщо до введення згаданих змін термін «службова особа» визначався приміткою 1 до ст. 364 КК, то даний закон вводить в силу ч.ч. 3,4 ст. 18 КК, на підставі яких тепер має визначатись, чи є дана особа службовою, а дія вищезгаданої примітки розповсюджується тільки на ст.ст. 364, 365, 368, 368-1, 369 КК.

Відповідно ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Частина 4 ст. 18 КК України додає до цього переліку також іноземних та міжнародних службових осіб. Згідно даної норми службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі іноземної держави, а також будь-які особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені).

Як видно з наведеної норми, громадяни іноземних держав визнаються службовими особами лише за наявності у них публічно-правого статусу (наявності посади в державному секторі, або в міжнародних організаціях). Громадяни ж України отримують статус службової особи ще й у тих випадках, коли такого статусу не мають, наприклад, коли вони займають посади директора підприємства, голови громадської організації тощо. Така різниця, на нашу думку, пов'язана з різницями в поглядах на статус службових осіб корпорацій у різних правових системах.

З огляду на вищевказані норми КК України та інші законодавчі акти, слід визначити такі види службової злочинності:

1. *Службова злочинність публічних службових осіб* (національних, іноземних та міжнародних). Особливою ознакою даного сектора є те, що такі злочини можуть вчинятися виключно службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб публічного права. Юридична особа публічного права, відповідно до ст. 81 Цивільного кодексу України, створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом.

Дещо специфічним в цьому є статус службових осіб державних чи комунальних унітарних підприємств. Відповідно до ст. 73 Господарського кодексу державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління. Комунальне унітарне підприємство, відповідно до ст. 78 Господарського кодексу утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління. Отже, державні й комунальні унітарні підприємства є юридичними особами

публічного права, тому здійснення службових функцій в них прирівняне до публічної служби, хоча службові особи даних підприємств і не є носіями публічної влади.

Отже, до службової злочинності публічних службових осіб належить вся сукупність злочинів, передбачених ст.ст. 364, 365, 368, 368-1, 369 КК України. До таких самих злочинів належить і та частина злочинів проти правосуддя, де суб'єктом виступає виключно службова особа – суддя, прокурор, слідчий або особа, яка проводить дізнання. В. Н. Кудрявцев вважає такі злочини, різновидом зловживання службовим становищем, причому інтереси правосуддя (об'єкт злочину) виступають в якості елемента нормального функціонування державного апарату¹³. Такими статтями в чинному КК України є, зокрема, ст.ст. 371-375, 376-1, 380-382.

2. *Службова злочинність у сфері юридичних осіб приватного права* як самостійне правове явище з'явилася порівняно нещодавно. Це в цілому закономірно – адже у радянські часи підприємства, установи та організації були фактично продовженням державного апарату. Саме з цієї причини їх посадові особи володіли досить значними службовими повноваженнями, які (особливо на посадах керівників підприємств військово-промислового комплексу та стратегічних галузей промисловості) були співрозмірними з повноваженнями службових осіб державних органів, а інколи і переважали їх. Фактично до початку 90-х років ХХ ст. склався досить міцний тандем між «чиновниками» та «господарниками», до якого активно долучався «кримінал». Наслідком цього стали ряд негативних тенденцій в економіці України. Як зазначає Г. Ю. Дарноптих, на даний момент чимало важливих аспектів господарювання не мають правової основи і їх вирішення значною мірою залежить від заінтересованості чиновників. За рахунок цього спостерігається парадоксальна ситуація – сила протидії свавілля службовців і клерків обернено пропорційна економічній потужності суб'єкта господарської діяльності¹⁴. Так, великий бізнес має серйозні неформальні зв'язки з вищими щаблями влади і тому малозацікавлений у протидії корупції. Більш же дрібні підприємці або активно протидіють корупції, незважаючи на економічні втрати, або починають домовлятися з корупціонерами, або відходять в «тінь». У цьому і виявляється системна загроза корупції та службової злочинності в економічній діяльності.

Отже, *корупція в економічній діяльності* – це складне негативне соціальне явище, що полягає в системному протиправному використанні службовими особами в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних та комунальних унітарних підприємствах (корупція в публічному секторі), а також на підприємствах, в установах і організаціях усіх інших форм власності (корупція у приватному секторі) своїх повноважень у сфері управління економікою та контролю над нею з метою особистого збагачення, забезпечення власних інтересів чи інтересів третіх осіб, а також у інших діяннях, що вчинюються в комплексі з ними.

¹ Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В.О. Мандибура. – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 135 с. – С. 38-39.

² Российская криминологическая энциклопедия: преступность и борьба с ней в понятиях и комментариях / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой – М.: ИГ НОРМА-ИНФРА-М. – 808 с. – С. 267-268.

³ Великий Енциклопедичний юридичний словник / За ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: «Юридична думка», 2007. – 992 с. – С. 406.

⁴ Российская юридическая энциклопедия / Гл. ред. А. Я. Сухарев. – М.: ИД ИНФРА-М. – 1110 с. – С. 474.

⁵ Юридическая энциклопедия / Под общ. ред. акад. Б. Н. Топорнина. – М. ЮРИСТЪ, 2001. – 1272 с. – С. 463.

⁶ Поляков М. М. Административно-правовые способы предупреждения коррупционных правонарушений: автореф. дисс. к.ю.н.: 12.00.14 – административное право; финансовое право; информационное право / Максим Михайлович Поляков. – М.: МГЮА им. О. Е. Кутафина. – С. 7.

⁷ Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / Александр Яковлевич Светлов. – К.: «Наукова думка», 1978. – С. 67.

⁸ Трайнин А. Должностные и хозяйственные преступления / Арон Наумович Трайнин. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1938. – С. 19.

⁹ Нерсисян А. С. Правові проблеми порушення прав інтелектуальної власності службовими особами / А. С. Нерсисян // Часопис Київського університету права. – № 4. – 2008. – С. 154-158.

¹⁰ Трайнин А. Должностные и хозяйственные преступления / Арон Наумович Трайнин. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1938. – С. 21.

¹¹ Утевский Б. С. Общее учение о должностных преступлениях / Утевский Б. С. – М.: Юриздат, 1948. – С. 341-342.

¹² Шумакова В. Ю. Службова особа, як спеціальний суб'єкт злочинів у сфері господарської діяльності / В.Ю. Шумакова // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності. Матеріали науково-практичного семінару 9 листопада 2004 р. м. Харків. – Київ-Харків: Юрінком Інтер. – С. 38-42.

¹³ Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – Казань, 1972. – С. 63.

¹⁴ Дарноптих Г. Ю. Службова злочинність у сфері економіки як системна внутрішня загроза економічній безпеці держави // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали науково-практичного семінару 9 листопада 2004 р. м. Харків. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 29-32.

Резюме

Автор розглядає проблеми корупції та службової злочинності, як факторів, що в той чи інший спосіб впливають на економіку України. Визначено основні ознаки корупції в економічній діяльності, встановлено її типологію в залежності від суб'єкта корупційного делікту або злочину.

Ключові слова: корупція, службова злочинність, службова особа, представник влади, економіка.

Резюме

Автор рассматривает проблемы коррупции и служебной преступности, которые тем или иным способом влияют на экономику Украины. Установлены основные признаки коррупции в экономической деятельности, определена ее типология в зависимости от субъекта коррупционного деликта или преступления.

Ключевые слова: коррупция, служебная преступность, служебное лицо, представитель власти, экономика.

Summary

The author considers the problem of corruption and official crime, which in some way affect the economy of Ukraine. The basic features of corruption in economic activity. That crimes defined by its typology, depending on the subject of corruption delict or crime.

Key words: corruption, crime, service, service person, representative government, the economy.

Отримано 28.02.2010

І. В. ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович Озерський, кандидат юридичних наук, доцент Національної академії прокуратури України

**СПІВВІДНОШЕННЯ КООРДИНАЦІЇ ТА ВЗАЄМОДІЇ
У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ**

Метою цієї наукової праці є дослідження проблеми співвідношення координації і взаємодії органів прокуратури з іншими правоохоронними органами з виокремленням організаційно-правових чинників удосконалення спільних заходів боротьби зі злочинністю.

Відомо, що питання координаційної діяльності органів прокуратури на законодавчому рівні врегульовано статтею 10 та частиною 2 статті 29 Закону України «Про прокуратуру», де визначені права і обов'язки прокурора, як спеціального суб'єкта координації.

Указом Президента України від 12 лютого 2000 р. № 229 «Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю» визначено, що відповідно до частини третьої статті 29 Закону України «Про прокуратуру» (1991) діяльність по боротьбі зі злочинністю, в тому числі з її проявами в організованих формах і корупцією, координують прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст і районів, військові прокурори регіонів.

На відомчому рівні координаційна діяльність прокуратури врегульована двома наказами Генерального прокурора України: № 1 – гн від 19.09.05 «Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України» (п. п. 23, 23.1, 24, 25), № 1/2 – гн від 26.08.05 «Про розмежування повноважень прокуратур міст і районів у містах з районним поділом» (п. п. 5, 6), Регламентом Генеральної прокуратури України від 30.09.05 зі змінами і доповненнями (розділ 5). Водночас, особливості координаційної діяльності військових прокурорів регіонів та гарнізонів та Військової служби правопорядку в Збройних Силах України регулюються спільним наказом Генерального прокурора України та Міністра оборони України від 29 серпня 2007 р. № 53/491 «Про координацію діяльності органів військової прокуратури і Військової служби правопорядку у Збройних Силах України».

Характерно, що координаційна діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю передбачається законодавством більшості країн СНД. Такі норми закріплені в законах про прокуратуру Російської Федерації (п. 7 ч. 2 ст. 1, ст. 8), Грузії (п. «ж» ч. 1 ст. 2, ст. 20), Казахстану (п.5 ст. 12), Киргизстану (ч. 2 ст. 8), Таджикистану (ст. 10), Узбекистану (ч. 4 ст. 8), Республіки Білорусь (п. 4 ст. 4)¹.

Щодо семантико-юридичного визначення термінів «координація» та «взаємодія», то перш за все, слід звернутися до словника російської мови С. І. Ожегова, у котрому «координувати» визначене як погоджувати, установлювати доцільне співвідношення між будь-якими явищами². З терміном «координація» тісно пов'язане інше, більш широке поняття – «взаємодія». Тут варто погодитися з думкою Ф. М. Кобзарьова³ про те, що фактично будь-яка узгоджена діяльність здійснюється на ґрунті взаємодії її учасників. Однак не будь-яка взаємодія носить чітко впорядкований і регламентований характер відповідно до встановлених умов і принципів прокурорської діяльності, а відтак, у нашому випадку вона є разовим чи разовим актом у циклі форм і завдань координаційної діяльності.

При взаємодії, на відміну від координації, в учасників, як правило, відсутні будь-які обов'язки з розробки й застосування єдиних заходів, з розподілу сил і засобів, зі встановлення вимоги виконання заходів, що